

Hadis Metni Krişinde Akli Yöntemin Kullanımı

Dr. İbrahim Fethullahi

Özet

Hadis krişinde çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Hadis krişindeki yöntemlerden biri onların senetlerinin incelenmesidir. Buna hadis senedinin krişi denir. Hadisin senedinin sıhhati tek başına onu kabul etmeyi gerektirmez. Aynı şekilde hadisin senedinin zayıf olduğunun ispatı da onun bir kenara bırakılmasını gerektiren bir ölçüt değildir. Dolayısıyla hadisin senet krişine ilaveten başka yöntemlere de ihtiyaç vardır. Bu yöntemlerden biri de hadisin metninin krişidir ki bu da nakli ve akli delillere göre yapılır. Bu makalede hadis senedi krişinin yöntemlerine işaret ederek akli ve nakli esaslara göre hadis metni krişinin ölçütlerini ele alacağız. Akli delillerden kasıt, akıl ve akılla ilgili olan diğer karinelere.

Anahtar kelimeler: Kritik- senet eksenli kritik- metin eksenli kritik- nakli deliller- akli deliller- rical-diraye- mureccehat- metnin lafız krişi

Giriş

Alimler, hadis krişi ve değerlendirmesi için çeşitli ölçütler koymuştur. Bu ölçütlerden bazıları, hadisin senedinin kritik edilip incelenmesiyle bazıları da hadis metninin krişiyle ilgilidir.

Bu sebeple denilebilir ki hadis krişi yöntemleri iki çeşitir:

1. Hadis senedi krişi
2. Hadis metni krişi

1. Hadis Senedi Krişi

Hadis senedi krişinde hadis ravilerinin durumları, ravi zincirinin bağlantılı veya kopuk olması gibi hususlar göz önünde

bulundurularak hadis incelemesi yapılır. Araştırmacıya bu yöntemde yardımcı olacak ilimler şunlardır:

- a) Hadis rical ilmi
- b) Hadis dirayet ilmi

Rical İlminin Tanımı

Rical ilminden kasıt, şeyh Ağa Bozorg-i Tehrani'nin tanımına göre şöyledir:

“Hadis ravilerinin durumlarından ve niteliklerinden bahseden ilimdir. O nitelikler, onların şöylediklerinin kabulünde veya reddinde belirleyicidir.” (Tehrani, 10/80)

Dirayet İlminin Tanımı

Şeyh Ağa Bozorg-i Tehrani'nin tanımına göre dirayet ilminden kasıt şudur:

“Senetle ilgili durumlardan ve sorunlardan bahseden ilimdir. Senet, hadis metninin ulaştığı yoldur. Birçok kişi, hadis metnini birbirinden nakleder böylece metin bizim elimize ulaşır.” (Tehrani 8/54)

Rical İlmiyle Dirayet İlminin Farkı

Hâlihazırda dirayet, metin bilgisi değil, senet bilgisidir. Bu yönüyle onun konusu, rical ilminin konusu ile birleşmiştir. Yalnız aralarında şu fark vardır: Rical ilminde ravilerin güvenilirliği ve zayıflığı tek tek incelenir; ama ravilerin birbiriyle ilişkileri dikkate alınmaz. Buna karşın dirayet ilminde ravilerin birbiriyle ilişkisinin nasıl olduğu incelenir sonuçta da senedin birbirine bağlı olarak kesintisiz bir şekilde geliş (ittisal) ile kopuklukları (inkita) ele alınır. (Maarif, 45)

Hadisin Senet Kitiğinin Yeterli Olmaması

Hadis kitiği yöntemlerinden birinin onların senetlerinin incelenmesi olduğu söylendi. Bu tür kitiğe hadisin senet kitiği denir. Bu yöntemde hadisçiler hadisin senedinin zayıflığından veya sıhhatinden söz ederler. Hadisin senet kitiğinde sözü söyleyene güvenin ortadan kalkmasına neden olan ve sonuçta da hadisi zayıf kılan hususlardan bahsedilir. Bir hadisin senedini zayıf kılan en önemli etkenler, ravinin şahsiyetine güvenilmemesi ve onu nakledenlerin silsilesindeki kopukluktur. (Mamakani, 1/177/178) Burada şu soru gündeme geliyor: Acaba bir hadisin senedinin zayıflığı ispat edildiğinde o hadis bir kenara bırakılabilir mi? Buna cevaben

denilebilir ki: Kesinlikle bir hadisin senedinin zayıflığı, o hadisin mutlak surette reddi için dayanak yapılamaz. Bir başka ifadeyle bir hadisi sırf senedinin zayıflığını esas alarak bir kenara bırakmak, akılcıca değildir ve bu, yeterli bir delil olarak da gözükmemektedir. (el-Hasani, s. 294-295)

Aynı şekilde bir hadisin senedinin sıhhati de tek başına o hadisin Peygamber ve Ehlibeyt'inden (a.s) sadır olduğunun açık ve kesin bir kanıtı olamayacaktır. Yani hadisin senedinin sahih olması halinde de salt senedinin sıhhatine dayanılarak o hadisin kesin olarak Masumlardan (a.s) sadır olduğu söylenemez. Sadece mütevatir hadislerle kesin gözüyle bakılabilir. (Mamakani, 1/88) Çünkü tarih boyunca sahih senetlerle hadis uyduran zeki hadis uydurmacıları çıkmıştır. Basit bir araştırmayla zahiren senedi sahih ama uydurma kabul edilen hadisler bulabilmek mümkündür.

İşte bu sebeple senet kitiğine ek olarak hadislerin kitiği ve incelenmesi konusunda başka yöntemlere de ihtiyacımız vardır. Bu yöntemlerden biri de hadislerin metin kitiğidir. Bu da kendi içinde bazı alt bölümlere ayrılır.

2. Hadis Metninin Kitiği

Hadis metninin kitiğinden kasıt, bir hadisin senedi ve senet zincirindeki devamlılığı dikkate alınmaksızın incelenmesidir. Bu incelemede yalnızca hadisin metni esas alınır. Hadis metninin kitiği için birtakım ölçütler bulunmaktadır. Bu ölçütleri iki kısma ayırmak mümkündür.

a) Nakli ölçütlere göre hadis metni kitiği (Kitap ve sünnet)

b) Akli ölçütlere göre hadis metni kitiği

A) Nakli Ölçütlere Göre Hadis Metni Kitiği (Nakli Deliller)

Bir hadis metninin kitap ve sünnet esaslarına göre incelenmesine nakli yöntem denir. Bazı nakli ölçütleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

1. Kur'an'la Çelişmemesi

Hadis metninin Kur'an esas alınarak değerlendirilmesi, en önemli metin kitiği ölçütlerinden biridir. Nitekim Hz. Peygamber'den (s.a.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir.

“Size bir hadis ulaştığında onu Allah'ın kitabına ve benim sünnetime uygulayınız. Eğer onu Allah'ın kitabına ve benim sünnetime uygun bulursanız o hadisi alınız, eğer Allah'ın kitabına ve benim sünnetime aykırı bulursanız o hadisi bırakınız.” (Meclisi, 6, 50/80)

Dolayısıyla metin değerlendirmesinde bir hadisin kabul edilmesinin ölçütlerinden

biri, onun Allah'ın kitabıyla uyumlu olmasıdır. Bu durumda Kur'an'la çelişen hadisler kabul edilebilir değildir. Örneğin “*Veledu 'z-zina la yedhulu'l cenne ila seba ebna/ Veledi zinanın yedi nesli cennete giremez.*” cümlesinin hadis olduğu iddia edilmiştir. Ancak bu, Kur'an-ı Kerim'in şu ayetiyle açık bir şekilde çelişmektedir:

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾

“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.” (Fâtur:18)

Dolayısıyla bunu bir hadis olarak kabul etmek mümkün değildir. (Şaneçi, 125)

2. Sünnetle Çelişmemesi

Hadis metni değerlendirmesinde diğer ölçütlerden biri de onun güvenilir hadislerle tatbik edilmesidir. Daha önceki ölçütte gördüğümüz gibi hadisin Kur'an ve sünnete tatbik edilmesi zikredilmiştir.

“Biz Allah'tan ve peygamberden hadis söylüyoruz. Filandan veya falandan nakletmiyoruz ki sözlerimizde çelişki olsun. Bizim son kelimamız, ilk kelimamız gibidir. İlk kelimamız da son kelimamızı teyit eder. O halde eğer biri gelip de size bundan başka bir şey rivayet ederse sözünü ona iade edin.”

İmam Rıza (a.s)

İmam Rıza (a.s) bu konuda şöyle buyuyor:

“Biz Allah’tan ve peygamberden hadis söylüyoruz. Filandan veya falandan nakletmiyoruz ki sözlerimizde çelişki olsun. Bizim son kelimamız, ilk kelimamız gibidir. İlk kelimamız da son kelimamızı teyit eder. O halde eğer biri gelip de size bundan başka bir şey rivayet ederse sözünü ona iade edin.” (Meclisi, 62, 249/2)

Peki diğer hadisleri kendisine tatbik edeceğimiz hadislerin ölçütü nedir? Alanında uzmanlar, bu konuda ölçüt olacak hadisin kendisinin mütevatir olması gerektiğini söylemiştir. (Subhani, 60/61)

3. Masumların Siretiyle veya Yöntemiyle Çelişmemesi

Hadis metninin kritik edilip değerlendirilmesindeki nakli ölçütlerden biri de hadisin Masumların (a.s)hayatıyla veya yöntemleriyle karşılaştırılıp ölçülmesidir. Mesela Masumların (a.s)hayatını incelerken onların muhaliflerine nasıl tavır aldıklarına dair bir kuralla karşılaşırsak onu, hadisin değerlendirilmesinde bir ölçüt olarak kullanabiliriz. Eğer hadis metninin içinde Masumların (a.s) hayatından o genel kuralla çelişen bir ifade varsa onu reddedebiliriz.

4. Masumların Şahsiyetleriyle Çelişmemesi

“Allah’ın Resulünde sizin için güzel örnekler vardır.” (Ahzab:33) ayeti gereğince İslam Peygamberi (s.a.a) kendine özgü bir şahsiyete sahiptir. Kur’an da onu insanlık toplumuna pratik bir model olarak zikretmektedir. Dolayısıyla eğer ondan rivayet edilen bir hadisin metninde Resul-i

Ekrem’in (s.a.a) masum şahsiyetiyle çelişen bir ifade görürsek o hadisi uydurma olarak adlandırmalıyız.

Örneğin Resul-i Ekrem’den (s.a.a) nakledilen bir hadiste hanımlarından biriyle olan cinsel ilişkisine dair bir ifade geçiyorsa böylesi bir hadis değerden ve itibardan yoksun olacaktır. Çünkü bu tür meseleler onun şanından uzaktır.

B) Hadis Metninin Akli Ölçütlere Göre Kitiği (Akli Deliller)

Bir hadis metni, akla ve akli ölçütlere tatbik edilerek değerlendirildiğinde terminolojik olarak buna akli yöntem denir.

Akli delillerden kasıt, akıl ve bir şekilde akli olan karinelerdir. Üstat Şaneci diyor ki:

“Hadisin sıhhat şartlarının en önemlilerinden birisi, onun akla aykırı olmamasıdır. Çünkü akıl insanın içinin (batın) peygamberi ve Allah’ın en önemli hüccetidir. Akıl sayesinde Allah tanınır ve peygamberlerin doğruluğu ortaya çıkarılır. Açıktır ki Peygamberin sözleri, -ki onun nübüvveti de bu hüccetin içsel yol göstericiliği sayesinde tanınır- bu hüccete yani akla aykırı olamaz.” (Age. 108)

O, konuya devam ederek hadisin akla aykırılığı ile akli delile sahip olmaması arasındaki farkı da şöyle açıklar:

“Akla aykırılık, bir şeyin akli delile sahip olmamasından farklı bir şeydir. Çünkü hadislerin önemli bir kısmının içeriği, aklın hükmü ve onun akıl tarafından red ve ispat dairesinin ötesindedir. Dolayısıyla hadis eğer diğer sıhhat şartlarını taşıyorsa, onun için akli bir delile sahip olunmasa bile akla aykırı olmaması şartıyla onu kabul etmek gerekir.” (Age. 109)

Hadislerin Akli Delillere Göre Kritik Edilmesi

Hadis metnini akılla ya da akli karine-lerle kritik edip incelediğimizde bunu aşağıdaki yöntemlerle yapabiliriz:

- 1- Akılla çelişmemesi,
- 2- Hadisin bilimsel ölçütlerle kritiği (Kesin bilimsel gerçeklere aykırı olmaması)
- 3- Dil bilimsel kritik (Arap dilinin kurallarına ve ilkelerine aykırı olmaması)
- 4- Tarihsel kritik (Tarihsel gerçeklerle çelişmemesi)
- 5- Hadis metinlerinde çelişki incelemesi (Hadis metnlerinin birbiriyle çelişmemesi)
- 6- Sabit inançlarla çelişkisinin incelenmesi (Dini ilkelerle çelişmemesi)
- 7- Hadis uydurmanın sebeplerinin incelenmesi (Hadis uydurmanın ilacının olmaması)
- 8- Uydurma hadisleri teşhis etme yöntemi üzerine inceleme

9- Çelişen hadisler ve onlardan hangisinin tercih edileceğine dair inceleme

Şimdi bu maddelerin her birini ele alalım:

1- Akılla Çelişmemesi

Hadis metninin akla göre ölçülmesi, doğru hadisi doğru olmayan hadisten ayırmanın en önemli yollarından biridir. Gerek Şii gerekse Sünni olsun araştırmacıların geneli bunu kabul ederler. Dr. Subhi Salih, bu konuda şöyle diyor:

“Uydurma hadislerin bilinmesi için birçok kaide vardır. Onların en meşhurları beş tane-
nedir. Bu kaidelerden yalnızca biri hadisi tasdik eder ve o hadisi uydurma olarak adlandırır.” (Age. 282)

O, daha sonra akılla çelişmeyi, hadisin uydurma oluşunun kanıtlarından biri olarak sayar ve şunu söyler:

“Üçüncü kaide, hadisin anlamının akla, duyulara, gözlemlere aykırı olması ve tevilinin mümkün olmamasıdır.” (Age.284)

O, daha sonra örnek olarak aşağıdaki ri-vayeti naklediyor:

“Abdurrahman bin Zeyd’e denildi ki sen babandan ve dedenden Peygamber’in (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakletmişsin: Nuh’un gemisi Allah’ın evini tavaf etti. Daha sonra makamın arkasında iki rekat namaz kıldı. Abdurrahman şöyle cevap verdi: Evet ben böyle naklettim. Şu hadis *et-Tehzib* kitabında Şafii’den naklen yer almıştır: Adamın biri Malik’in yanında munkati bir hadis okudu. Malik o adama dedi ki: Abdurrahman bin Zeyd’in yanına git; çünkü o babası aracılığıyla doğrudan Nuh’tan naklediyor.” (Age. 284)

Bu tür rivayetleri akli açıdan imkansız saymak gerekir. Aynı şekilde Allah’ı maddi bir varlığa benzeten rivayetler, sadece Kuran’ın öğretilerine aykırı değil akli açıdan da imkansızdır. Mesela bazı rivayetlerde Peygamber’in (s.a.a) şöyle buyurduğu geçmektedir:

“Rabbimi kızıl tüylü bir deve üstünde gördüm.”

Böylesi bir rivayet, Kur’an’la çeliştiği gibi kesin akli doğrularla da uyumsuzdur.

2- Kesin Bilimsel Gerçeklere Aykırı Olmaması

Hadis kritiğinin ölçütlerinden biri de hadisin deneysel bilimlerin kesin verilerine

sunulmasıdır. Deneysel bilimlerin verileri kesinlik kazandığı zaman, ilahi tekvin ve yaratılış defterinin bir bölümünü bize anlatır. Dolayısıyla Masumların (s.a.a) sünneti ve teşrii öğretileri kesin bilimsel verilerle çelişmez. Mesela bir rivayette şöyle geçmektedir:

“Diş fırçalamak insanın fesahatini artırır.” (Meclisi, 48 H. 135/76)

Diş fırçalamakla fesahat arasında hiçbir bilimsel ilginin olmadığı son derece kesin ve açıktır. Dolayısıyla böylesi bir söz hadis olarak telakki edilemez.

3- Arap Dilinin Kaide ve Kurallarına Aykırı Olmaması

Hadis lafızlarında Arapça dil kurallarına aykırılık görülürse veya anlamında bir kabalık söz konusu olursa o, bir hadis olarak kabul edilemez. Çünkü Arapların en fasihi olan Peygamberden (s.a.a) ve fesahatin kaynağı olan İmamlardan (s.a.a) doğru olmayan bir cümle veya kaba bir söz sadır olmaz. (Şaneçi, 124) Dolayısıyla ravi, hadisi Peygamberin (s.a.a) lafızlarıyla naklettiğini söylüyorsa ve lafızlarda yanlışlıklar varsa bu durumda bu hadisin Masumlara (s.a.a) ait olduğundan emin olunamaz.

Şunu hatırlatmak gerekir ki hadislerde “anlam nakline” verilen cevaz dikkate alındığında eğer ravi hadisi Masumlardan (s.a.a) birebir lafızlarıyla naklettiğini belirtmiyorsa bu durumda lafız yanlışlığı, hadisin uydurma oluşunun gerekçesi sayılamaz. Çünkü lafız yanlışlığı ravinin kendisinden kaynaklanıyorsa da olabilir.

Bazen de hadis metninde Masumların (s.a.a) döneminde dilde mevcut olmayan lafızlar kullanılabilir. Bu durumda dilbilgisi

kuralları gereğince bunu hadis olarak kabul edemeyiz.

4- Tarihsel Gerçeklerle Çelişmemesi

“Tarihsel kritik yöntemi” olarak adlandırılan bu kritere göre tarihsel bir olay veya durumla ilgili bir rivayetle karşılaşıldığında şu sorunun cevabı aranmalıdır: Acaba gerçekten Masumların (s.a.a) döneminde böylesi bir olay yaşandı mı? Bir başka ifadeyle, hadisin içeriğinin tarihsel gerçeklerle ya da Masumların ispat edilmiş siretiyle uyumlu olması, hadisin sıhhat kriterlerinden biridir. Tarihsel gerçeklerin bir kısmı, rivayet şahıslarının doğum ve ölüm kronolojileridir. Eğer bu şahıslar rivayet senedinde ravi olarak söz konusu edilmişse onlardan hadis senedini değerlendirme kriteri olarak bahsedilebilir. Ama metinle ilgili olanlar, metinde karşılıklı konuşan kişilerin kronolojileridir. Tıpkı İmam Seccad’ın (a.s) İsmail adlı bir kişiyle konuşmasını anlatan rivayet gibi. Bazıları bu şahsın ölüm tarihinden dolayı (Yaklaşık olarak Hicri 215) onun İmam Seccad’la (Doğumu H. 95) görüşmesini – uzun ömürlü olduğu varsayımına rağmen – imkânsız görmüş ve rivayeti uydurma saymışlardır. (Şuşteri, 1/246)

Bazı rivayetler de Peygamber-i Ekrem (s.a.a) döneminde mevcut olmayan şahısların taraftarlığı sebebiyle uydurulmuştur. Örneğin Peygamberin (s.a.a) dilinden, Muhammed bin İdris Şafii’yi kötileyen ve Ebu Hanife’ye taraftarlık yapan rivayetler uydurulmuştur. (Ümmetimden Muhammed bin İdris denen bir adam çıkar. O, ümmetime iblisten daha zararlıdır. Ümmetimden Ebu Hanife denen bir adam çıkar o da ümmetimi aydınlatan lambadır” (Subhi Salih, 285)

Elbette eğer gelecekte haber veren rivayetler mezhebi taassuplardan uzaksa ve

farklı kaynaklardan gelmişse kabul edilebilir olacaktır.

Bazı rivayetler de vardır ki onlarda o dönemde asla tanınip bilinmeyen birtakım şeyler geçmektedir. Örneğin hamamla ilgili olan rivayetler bu türdendir. Çünkü o dönemde böylesi bir şey Araplar arasında bilinmemektedir. Dolayısıyla bu tür rivayetler, tarihsel açıdan gerçekliğe sahip olmadıkları için kabul edilemezler. Mesela, İmam Ali'den (a.s) şöyle rivayet edilmiştir: “Be's el-beyt el-hamam tekşef fihil avrat ve terfe fihi'l esvat, vela takra fihi ay emin kitabullah” (Hac Hasan, 2/38)

Bazen de hadisin sahte oluşunun belirtilerinden biri, daha sonraki dönemlerde fıkıh ve kelim konularında veya toplumsal alanlarda kullanılan kelimeleri içermesidir. Mesela eğer Peygamber'den (s.a.a) nakledilen bir hadiste, Mürciye, Kaderiye, Rafızilik ve Haricilik gibi çeşitli kelami mezheplerden söz ediliyorsa, bunu hadis olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bu terimler, Peygamber'in (s.a.a) zamanında mevcut değildi. Bu tür hadislerin mezhebi taassuplar sebebiyle uydurulduğu açıktır.

5- Hadis Metinlerinin Birbiriyle Çelişmemesi

Bazı hadislerin metninde diğer hadislerin metniyle çelişen ifadeler yer alabiliyor. Bu durumda onlardan birinin kabul edilmesi, diğerinin reddedilmesini gerektirir. Mesela “Hadra adası / Yeşil ada” ile ilgili gelen ve bu adanın Hz. Mehdi'nin evlatlarının veya dostlarının yaşadığı yer olarak bildiren hadis, (Meclisi, 21 H, 159/52) Hz. Mehdi'nin gaybet döneminde eşinin ve çocuklarının olmadığına dair rivayetle (Şuşteri, 1/48) çelişmektedir. Bu hadislerin her ikisini birden kabul etmek mümkün değildir.

6- İnanç İlkeleriyle Çelişmemesi

Bir hadisin kabul edilmesinin kriterlerinden biri, onun dini inanç ilkelerine uygun olmasıdır; aksi halde onun kabulü mümkün olmayacaktır. Seyyid Murtaza, bu konuda ve hadis kritiğinin zarureti konusunda şöyle demektedir:

“Şia hadis kitaplarında ve diğer İslami mezheplerin hadis kitaplarında nakledilen bazı hadisler, çeşitli yanlışlar içermektedir ve içerdikleri imkânsız hususlar ve onların fasit olduğuna dair sahip olduğumuz kesin deliller onların batıl olduğunu kesin kılmaktadır. Cebir, Allah'ın görülmesi, Allah için kadim sıfatların varlığına dair sözler, vs. bizi, bu hadisleri kritik etmek zorunda bırakıyor.” (Şaneçi, 93)

7- Hadis Uydurma Amacının Olması

Doğru hadisleri doğru olmayan hadislerden ayırmanın kriterlerinden biri, hadis uydurma konusunda bir amacın bulunup bulunmadığının incelenmesine dikkat edilmesidir. Bir başka deyişle hadis uydurma sebebinin ve amacının incelenmesi, hadis metninin incelenmesi konusunda bir okuma biçimi kazandırabilir ki hadis metnini inceleyerek bu okumanın müdahil olup olmadığına dikkat edilebilir. Hadis uydurmanın bazı amaçları, şunlardır: (Şaneçi, 95-96)

a) Hilafet meselesi ve Peygamber'den (s.a.a) sonra yerine kimin geçeceği.

b) Muaviye'nin halife olması ve Ümeyye Oğullarının faziletlerine dair uydurma hadislerin yaygınlaşması.

c) Hariciler, kendi inançlarının temelleştirilmesini güçlendirmek için hadis uydurdular. Bazıları da onlara karşı hadis uydurdu.

Bir hadis eğer Şari'nin (Kanun koyucu) maksadına ve hedefine aykırı ise onu hadis olarak kabul etmek mümkün değildir. Mesela şöyle deniyorsa: "İkinci asırdan sonraki en iyi Müslüman, karısı ve çocuğu olmayandır." Bu ifade yaratılış prensibiyle çelişmektedir ve Şari'nin maksadına aykırıdır bu yüzden de kabul edilmesi mümkün değildir.

d) Mezhebi taassuplar ve çeşitli fırkaların inanç ve görüşleri.

e) Sevap kazanmak amacıyla hadis uydurmak.

f) Birbirleriyle rekabetten dolayı Ehl-i Sünnetin dört mezhep imamının faziletleriyle ilgili hadis uydurulması.

g) Abbasiler tarafından yönetimin desteklenmesi için hadis uydurulması.

h) Kabileleriyle ve beldeleriyle övünmelerin hadis uydurmaya kadar vardırılması.

İ) İnsanların dini amellere teşvik edilmesi için hadis uydurulması.

i) Sultanların dikkatinin çekilmesi için hadis uydurulması.

j) Fıkhi mezhepler arasındaki ihtilaflar ve şahsi görüşlerin teyidi.

k) İsrailiyatın girişi ve Yahudi kavmine ait kıssaların nakledilmesi.

l) Siyasi veya kavmi taraftarlıklar.

Bir hadis incelenirken yukarıdaki etkenlerden her biri bir karine olarak göz önünde tutulabilir. Hadis uydurma karinelerinden birinin zemininin olduğu hissedilirse aklen o hadis bir kenara bırakılabilir.

8- Uydurma Hadisleri Belirleme Yöntem ve Kurallarından Yararlanma

Hadis metni kitiğinde yararlanmak üzere uydurma hadisleri belirlemede kullanılan bazı kurallar şunlardır:

a) Bir hadiste küçük ve önemsiz bir mesele aşırı bir şekilde abartılmışsa o hadis uydurma hadislerden sayılır. Mesela bazı müstehapların yapılması ya da bazı duaların okunması konusunda abartıya kaçılmıştır. Bunlar daha çok menkıbeciler ya da cahil yazarlar tarafından uydurulup nakledilmiştir. (Şaneçi, 124)

b) Bir hadis eğer Şari'nin (Kanun koyucu) maksadına ve hedefine aykırı ise onu hadis olarak kabul etmek mümkün değildir. Mesela şöyle deniyorsa: "İkinci asırdan sonraki en iyi Müslüman, karısı ve çocuğu olmayandır." Bu ifade yaratılış prensibiyle çelişmektedir ve Şari'nin maksadına aykırıdır bu yüzden de kabul edilmesi mümkün değildir. (Şaneçi, 125)

c) Bir hadisin içeriği akıl sahiplerinin söz ve davranışlarına aykırıysa, bu tür hadisleri uydurma hadislerden saymak gerekir. Mesela şu cümle, "Beyaz horuz benim ve Cebrailin dostudur." Şaneçi, 125) Dolayısıyla bu tür cümleler hadis diye kabul dilemez.

9- Çelişen Hadisleri Kaldırma Kurallarından Yararlanma (Mureccehat)

Dr. Subhi Salih, *Muhtelifu'l Hadis* diye bir ilimden bahsederek bunun zahiren çelişki taşıyan hadislerle ilgili bir ilim olduğunu söylüyor. (Age. 198) Daha sonra şunları ekliyor:

Çelişen iki hadisin sorununun giderilmesi, mutlakın mukayyet kılınması veya genelin tahsis edilmesi yoluyla yahut bu iki hadisin birçok olaya hamledilmesiyle olur. Buna ıstılah olarak hadislerin telfik edilmesi ilmi denir. Bu, birbiriyle zahiri anlamda çelişen iki hadisi telfik eden veya bu iki hadisten birini tercih eden bir ilimdir. (Age. 198)

Üstat Şaneçi, çelişen hadisler arasındaki karşıtlığı şöyle taksim ediyor:

a) Delilleri uzlaştırılmaya müsait olan ibtidai karşıtlık. Örneğin genel ile has ve mutlak ile mukayyet arasındaki karşıtlık.

b) Uzlaştırılabılır olmayan iki haberin medlulden kaynaklanan karşıtlığı iki kısımdır:

Birinci kısım: İki hadisten birinin müreccahı teyit ettiği yer.

İkinci kısım: İki hadisin içinde müreccahın bulunmadığı durumlar.

Daha sonra bir hadisin diğer hadislerin önünde tutulması demek olan müreccahları şu şekilde sıralıyor:

a) Senede dair müreccahlar: Ravinin akli, ilmi, takvası kaydetmesi vs.

b) Hadis lafızlarının müreccahları (Rivayete dair müreccahlar) Örneğin bir Masum'dan (s.a.a) lafzen nakledilerek rivayet edilen bir hadis, anlam yönüyle nakledilen bir hadise tercih edilir.

c) Hadis metninin müreccahları: (Hadis lafızlarının fesahati- Metinde sıkıntı olmaması- delillerin tekidi- Hakiki delalet vs.)

d) Dış müreccahlar: (İki hadisten birinin diğer delille zıtlaşması, imamların daha fazla ameli ve fetvası, hadisin asla aykırı veya uyumlu olması- rivayet şöhreti vs.) (Şaneçi, s. 195-199)

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki çelişen hadislerin müreccahlarından biri, metin

müreccahlarıdır. Dolayısıyla metin eksenli hadis kitiğinde müreccahlar bahsine ihtiyaç duyacağız.

Hadislerde Metin Kitiğinin Zarureti ve Önemi

Bazen hadis metinlerinde az ya da çok birtakım sorunlar göze çarpar ve bu sorunların ortadan kaldırılması gerekir.

Rivayet metinlerinde görülen bazı sorunlar şunlardır:

- Rivayetlerin ihtilafları
- Hadislerde anlam nakli
- Hadislere sorunlu lafızların girişi
- Hadislerde değişim ve tahrif
- Rivayet metinlerindeki sıkıntı (Behbudi, 98)

Dolayısıyla metin kitiği yoluyla hadis metinlerindeki bu sorunlara çözüm yolları sunulabilir.

Hadis Kitiğine Dair Bazı Terimler

Hadis metni değerlendirmelerinde kullanılan bazı terimler şunlardır:

1- **Muztarib:** Senetleri veya metni çeşitli suretlerde nakledilmiş olan hadislerdir; ancak bunları uzlaştırmanın ya da birini diğerine tercih etmenin imkanı yoktur. (Mamkani 1/386)

2- **Maklub:** Senedindeki ya da metnindeki bazı kelimeleri, aynı senette veya metinde başka kelimelerle değişmiş olan hadistir. (Mamkani 1/391)

3- **Musahhaf:** Senedinde veya metnindeki kısımlarında bulunan harflerin benzer harflerle değiştiği hadistir. (Mamkani, 1/137)

4- **Mudrec:** Birtakım kısımlar sokularak senedinde veya metninde değişiklikler yapılmış olan hadistir. (Mamkani, 1/219)

5- **Mueyyed:** Aynı anlamdaki hadislerle kıyaslandığında fazlalık içerdiği görülen hadistir. (Mamkani, 1/246)

6- **Şazz:** Sika ravisi nakilde tek kalan (Tek bir sika raviye sahip olan) bununla birlikte çok sayıda sika (güvenilir) kişi tarafından nakledilmiş olan diğer hadislerle aykırı olan hadistir. (Mamkani, 1/255)

7- **Munker:** Rivayet zincirinde sika olmayan ravileri bulunan ve sika raviler tarafından nakledilen hadislerle aykırı olan hadistir.

8- **Şazuz:** Güvenilir kişi veya kişilerce nakledilen bir hadise aykırı olan hadistir. (Mamkani, 1/153)

9- **İllet:** Hadisin senedinde veya metnindeki aşikâr olmayan sorunlara denir. (Mamkani, 1/153)

Sonuç

Bu makalede, hadis kitiğinin ölçütleri, iki kısımda incelendi. 1- Dışsal kritik (Hadisin senedinin incelenmesi) 2- İçsel kritik (Hadisin metninin incelenmesi)

Yukarıdaki yöntemlerin her birisi tarif edilip incelendikten sonra ortaya şu çıktı:

Hadisin senet yönünden incelenmesi, hadis incelemesinin sadece bir yönünü oluşturur ve bunun zayıflığı, hadisin muhkem telakki edilmemesi için bir karine oluşturabilir. Ama rivayeti bir kenara koyabilmek için metin kitiği gibi daha muhkem delillere ihtiyacımız var.

Dolayısıyla senet kitiğinin sınırlı oluşu dikkate alarak, metin kitiği, hadis incelemesinde en önemli değerlendirme yolu olarak görülebilir.

Metin eksenli kritik ölçütlere dair iki kategori ile yapılabilir: 1- Nakli ölçütler. 2- Akli ölçütler

Nakli ölçütlerde bir hadisi ölçmenin nakli ölçütü Kur'an ve sünnettir. Ama akli

ölçütlerde ise bir hadisin sıhhatini ölçmenin kriteri, akliselime, akli gerçeklere ve akli karinelere aykırı olmamasıdır.

Bu makalede, hadis kitiğinde akli ve nakli ölçütlerin türleri ele alındı ve her birine ilişkin örnekler ve kanıtlar zikredildi.

Hadis metninin kitiği konusunda şu söylendi: Rivayet metinlerinde az ya da çok görülen bazı sorunların ortadan kaldırılması gerekir. Dolayısıyla metindeki sorunları ortadan kaldıracabilecek kurallar bulmamız zorunludur.

Kaynakça

- Behbudi, Muhammed Bakır, İlelu'l Hadis, İntişarat-ı Sena, Tahran, 1378 hicri şemsi.
- El Hac Hasan, Hüseyin, el-Hadis fi İlmu'd-Diraye ve'r- Rivaye, Beyrut, 1405, Hicri kameri.
- Maarif, Mecid, Pejuheş-i Dini, (Faslname/Üç aylık dergi) sayı 4. Tahran 1382. Hicri şemsi.
- Mamkani, Abdullah, Mekbasu'l Hidaye fi Ulumu'd- Diraye, Kum 1411 Hicri kameri.
- Maruf el-Hasani, Haşim, Dirasat fi'l Hadis ve'l Muhaddisin, Beyrut, 1398 hicri şemsi.
- Meclisi, Muhammed Bakır, Biharu'l- Envar, el-Camia Li Dureru'l Ahbaru'l- Eimmetu'l Ethar. Müessesetu'l Vefa, Beyrut, 1403. Hicri kameri.
- Mudir Şaneçi, kazım, İlmu'l- Hadis, Kum, 1363. Hicri şemsi.
- Subhani, Cafer, el-Hadisu'n- Nebevi beyne'r Rivaye ve'd- Diraye, Beyrut, 1405. Hicri kameri.
- Subhi Salih, Ulumu'l Hadis ve Mustalaha, Dimeşk, 1379. Hicri kameri.
- Şuşteri, Celaleddin, el-Ahbaru'd- Dahile, Tahran, 1401 Hicri kameri.
- Tehrani, Şeyh Ağa Bozorg, ez-Zeria İla Tesanifu's-Şia, Daru'l Ezva, Beyrut, 1403, Hicri, kameri.